

Intelligence In R. J. Sternberg (Ed.) Handbook of Human Intelligence (2nd ed.), 2000, New York: Cambridge - pp. 396-420.

16. Thorndike E.L. Intelligence and its uses. Harper's Magazine. 1920. 140. P. 227–235.

In article results of research of structure of emotional intelligence of teenagers with various degree of enthusiasm for computer games, and also with the various experience of computer game activity are stated.

Key words: emotional intelligence, interpersonal and intrapersonal intelligence, computer games, computer game activity, teenagers - "gamers"

Отримано 13.03.2009

УДК 378.637

Н. І. Левус

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

У статті розглядаються теоретико-методологічні підходи до дослідження процесів професійної ідентифікації як компонента загальної соціалізації особистості з метою виявлення специфіки її механізму й рівнів індивідуальної професійно-рольової диференціації.

Аналізуються психологічні проблеми стимулювання професійної діяльності та мотивації праці, проблеми успішності, працездатності та професійного потенціалу сучасного працівника, самореалізації особистості у різних видах професійної діяльності в сучасних соціокультурних умовах.

Ключові слова: професійна ідентифікація, професійна ідентичність, професійна соціалізація, професійне самовизначення, профорієнтація.

В статье рассматриваются теоретико-методологические подходы к исследованию процессов профессиональной идентификации как компонента общей социализации личности с целью выявления специфики ее механизма и уровней

індивідуальної професійно-ролевої диференціації.

Аналізуються психологічні проблеми стимулювання професійної діяльності і мотивації роботи, проблеми успішності, трудоспособності і професійного потенціала сучасного працівника, самореалізації особистості в різних видах професійної діяльності в сучасних соціокультурних умовах.

Ключевые слова: професійна ідентифікація, професійна ідентичність, професійна соціалізація, професійне самоопределение, профориєнтація.

Постановка проблеми. В наш час формуються якісно інші принципи організації життя й діяльності людей, на перший план виходять питання соціальної активності, гнучкості, здатності адаптуватися до мінливих умов соціального середовища. Структурні й функціональні суспільні зміни передбачають реальне розширення індивідуальних свобод особистості, збільшення відповідальності людини у визначенні власної долі.

Проблема професійної ідентифікації – це, у першу чергу, проблема особистісного й соціального розвитку майбутнього фахівця як суб'єкта соціальної дії. Сучасний професіонал повинен бачити свою професію у всій сукупності її широких соціальних зв'язків, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних завдань і бути готовим розв'язувати їх у мінливих соціальних умовах. Всі необхідні професійні знання, уміння й навички, норми поведінки й ціннісні орієнтири, ідеали й внутрішні структури особистості формуються в процесі професійної соціалізації особистості.

Становлення висококваліфікованого, мобільного, активного і конкурентоспроможного професіонала можливе лише за умов всебічного розвитку молоді, її здібностей та творчого потенціалу, адже в цьому віці загострюються потреби особистості у самопізнанні, самоусвідомленні і саморозумінні, актуалізуються процеси особистісного і професійного самовизначення. Крім того, відбувається радикальна перебудова внутрішнього світу особистості, зміна співвідношення компонентів емоційного і раціонального.

Оскільки усвідомлення свого призначення, смислу життя та професійний вибір спрямовують процес розвитку молоді і визначають їх майбутнє, рівень самовизначення реалізується через складний комплекс їх відчуттів, особливостей сприймання

дійсності та індивідуальне сприймання світу, через образ „Я” та ставлення, що формуються в індивідуальному досвіді молодих людей і мають суттєвий вплив на їх стосунки, рішення і вчинки.

Однак дотепер відсутні спеціальні соціологічні дослідження проблем професійної ідентифікації молоді – майбутніх фахівців в сучасних умовах. Недостатньо приділяється уваги компетентному підходу в професійній підготовці фахівця. Наукового рішення вимагають питання визначення форм і засобів підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, ступеня готовності до професійної діяльності, результативності трудової соціалізації.

Описувані процеси й визначили **актуальність** нашого дослідження психологічних чинників трудової соціалізації молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної соціалізації особистості, специфіка професійного становлення, питання підготовки кадрів постійно перебувають у центрі уваги багатьох дослідників, що не можна сказати про професійну ідентичність та ідентифікацію.

Ще К. Д. Ушинський, П. Ф. Каптерев, П. Ф. Лесгафт,

Н. А. Рибніков та ін. ставили проблеми морального й трудового виховання, розвитку в молоді загальних основ працездатності, формування вольових якостей, ділових здібностей, готовності молоді до трудового життя, до вибору професій [за: 5].

У наш час проблематика становлення й розвитку особистості професіонала, а також питання професійної соціалізації активно досліджуються А. К. Марковою, Є. О. Климовим, О. Г. Носковою, О. В. Ромашовим, В. Д. Шадріковим [1; 4].

Проблема самовизначення в ході професійної соціалізації досліджувалася Л. І. Божович, М. Р. Гінзбургом, Є. І. Головахою, А. В. Мудриком, які вивчають її у зв'язку з життєвими перспективами особистості і плануванням майбутнього.

Т. М. Афанасьєва, Д. І. Фельдштейн розглядають професійне самовизначення під призмою соціального самовизначення.

К. А. Абульханова-Славська, Є. О. Климов, М. С. Пряжніков наголошують на зв'язку професійного самовизначення із розвитком особистості [4; 5]. Психологія формування готовності до професійної діяльності вивчалася рядом українських дослідників, зокрема ці питання досліджували: Г. О. Балл, Г. С. Костюк, В. О. Моляко, П. С. Перепилиця, М. Л. Смульсон та ін [6].

Мета дослідження. Актуальність теми дослідження і необхідність вдосконалення трудової соціалізації молоді визначили постановку мети і завдань, вибір теми дослідження, об'єкта і предмета дослідження.

В роботі висувається мета провести аналіз особливостей професійної ідентифікації молоді, і зокрема студентів вищої школи, в ході їх професійної соціалізації в сучасних соціоекономічних умовах, та обґрунтувати умови її результативності. Таким чином, об'єкт дослідження охоплює професійну ідентифікацію молоді в нових соціоекономічних умовах. Натомість предметом дослідження виступають психологічні особливості, передумови, закономірності, змістовно-процесуальні компоненти професійної ідентифікації студентів.

Ми припускаємо, що професійна ідентифікація молоді пов'язана із становленням і розвитком професійної самосвідомості, проявом у суб'єкта навчання почуття причетності до певної професії, прагненням до підвищення професійної компетентності, формуванням особливої системи професійних цінностей. Психологічним фактором становлення професіоналізму в ході трудової соціалізації є спрямованість особистості на вдосконалення й творчість, соціальним – засвоєння широкого спектру норм, цінностей та орієнтацій, як професійних, так і загальнолюдських.

Основний матеріал і результати дослідження. Весь поняттєво-термінологічний апарат нашого дослідження формується виходячи з поняття „професійна соціалізація”, яка здійснюється в деякому об'єктивно існуючому і/або цілеспрямовано організованому освітньому середовищі, базовою характеристикою якого є характер дидактичної взаємодії. Підготовка підростаючого покоління до спільної діяльності, що має на меті різнобічне забезпечення існування суспільства, в силу своєї значимості охоплює категорію професійної соціалізації або професіоналізації. Її розуміють як процес і результат освітнього становлення й, далі, безперервного професійного вдосконалювання кваліфікованих кадрів у період їх реальної трудової діяльності [8].

Виходячи з викладеного, на наш погляд, професійна ідентифікація являє собою динамічний процес входження індивіда в професійне середовище (засвоєння професійного досвіду, оволодіння стандартами й цінностями професійного співтовариства) і активної реалізації трудового досвіду, який передбачає безперервний професійний саморозвиток і самовдосконалення. Із цього погляду професійна ідентифікація опирається на сукупність якісних характеристик, що необхідна індивідові для реалізації професійної „Я-концепції” [9]. Тобто, у професійній ідентифікації провідна роль належить специфічним психологічним характеристикам, що забезпечують адекватну адаптацію особистості до умов трудової діяльності.

Професійна ідентифікація охоплює не тільки освітній етап професіоналізації особистості, але й наступні етапи її професійного становлення, де крім засвоєння, особистість уже відтворює соціальний і індивідуальний досвід. При цьому професійна ідентифікація подається як процес багатобічний, що охоплює різні сфери життєдіяльності особистості – свідомість, спілкування, діяльність тощо, а результат професійної ідентифікації виражається, на думку Е. Ф. Зеєра, у знаходженні людиною „...свого місця в професійній стратифікації, виробленні професійного менталітету, формуванні рольової поведінки й професійної ідентичності” [3].

Особистісний професіогенез відбувається за двома напрямками. Перший напрям полягає в тому, що відбувається формування внутрішніх засобів професійної діяльності: спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних достатніх для певної предметної області діяльності; розвиток таких підструктур особистості, як мотивація професійної праці, адекватні професії риси характеру, здатність до професійного спілкуванні рефлексія, інтелектуально-творчі якості, адекватний індивідуальний стиль трудової професійної діяльності залежно від психофізіологічних якостей; в ході цього формування відбувається поступова структурна перебудова особистості, і зростає її автономність при вирішенні професійних завдань.

Сутність другого напрямку полягає в тому, що відбувається формування та засвоєння зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності, що супроводжується накопиченням певних соціальних регуляторів в даному професійному співтоваристві; засвоєння соціального простору професії, відповідних матеріалів і інформаційних засобів професійної діяльності. Ці два напрями професіогенезу співвідносяться з формуванням внутрішньої і зовнішньої професійної ідентичності.

Професійна ідентичність складається тільки на достатньо високих рівнях оволодіння трудовою професійною діяльністю і є результатом узгодження особистістю динаміки процесів як особистісного, так і професійного розвитку: усвідомлення предмету і умов діяльності (розуміння суті самої професії і т. ін.); навколишнього соціального і професійного світу, а також себе як професіонала тощо [7].

Професійна ідентичність завершується формуванням індивідуалізованого образу професійної поведінки, що обумовлює стереотипи поведінки в характерних ситуаціях, творчі рішення в не передбачуваних, екстремальних обставинах, шляхи самореалізації

особистості в контексті життєвого і трудового професійного шляху. В структурі професійної ідентичності взаємодіють образ ідеального професіонала і Я-образ себе як професіонала. Особистісна професійна ідентичність дозволяє особі зорієнтуватися на ринку праці і вірно оцінити свої шанси, індивідуально точно співставити стратегії пошуку професійної освіти, роботи зі своєю особистою цінністю як професіонала.

Ядром первинної трудової соціалізації, її центральним компонентом і найголовнішим етапом є професійне навчання, отримання конкретної спеціальності у ВНЗ або іншій професійній освітній установі. Саме тому в якості досліджуваних ми обрали студентів. Група досліджуваних становить 83 особи. Це студенти третього курсу Львівського національного університету імені Івана Франка (історичного факультету). Серед них – 39 досліджуваних чоловічої статі та 54 досліджуваних жіночої статі. Вік досліджуваних становить 19-23 роки.

Зазвичай студенти на цьому періоді навчання засвоюють перші елементи професійної ідентифікації. Саме тому обрано такий рік навчання. Дослідження студентів історичного факультету зумовлено тим, що у них активнішою є соціальна позиція, успішніше проходить професійна соціалізація (у багатьох з них вже є досвід роботи) та відповідно професійна ідентифікація.

У дослідженні застосовувалися такі методи та методики: методика Л. Б. Шнейдер „Професійна ідентичність”, методика соціально-психологічних установок особистості в мотиваційній сфері О. Ф. Потьомкіної, методика діагностики „Рейтинг цінностей і потреб персоналу” Д.Я.Райгородського, методика визначення соціально-комунікативної компетентності Є. І. Рогова, психогеоетричний тест.

В ході експериментального дослідження особливостей професійної ідентифікації студентської молоді було застосовано порівняльний, кореляційний, факторний та кластерний аналіз.

Дослідження дало змогу з'ясувати, що вагомий вплив на трудову соціалізацію мають ціннісні орієнтації, потреби особистості, що пов'язані з професійною діяльністю, та її вміння орієнтуватися в ситуаціях соціальної взаємодії (соціально-комунікативна компетентність).

Серед кореляційних зв'язків в емпіричних результатах студентів особливе місце належить прагненню до співпадіння особистих і професійних інтересів (кореляції із соціально-комунікативною компетентністю, нонконформністю, низькою орієнтацією на уникнення невдач). Це є однією з ознак успішної

трудової соціалізації студентської молоді. Повна реалізація своїх можливостей у всіх видах трудової і нетрудової діяльності є для них підґрунтям життєвого успіху.

Доволі вагомим у ході трудової соціалізації для молоді виявляється фактор психічного благополуччя, що базується на емоційно сприятливих умовах професійної діяльності. Особиста і сімейна психологічна комфортність тут повинна гармонійно поєднуватися із професійною задоволеністю.

Факторний аналіз показав значимість встановлення позитивних близьких стосунків на роботі, прагнення до психологічно комфортних умов праці в молоді, що здобуває професійну освіту у вищому навчальному закладі і стоїть на порозі трудової діяльності.

Для працюючих студентів важливішими є самореалізація поза роботою і сприятливі стосунки з безпосереднім керівником, а для непрацюючих – комфортність умов праці, позитивний настрій у роботі, авторитет у вищого керівництва. Орієнтація на свободу у них взаємопов'язана із цінністю свободи вибору і зміни виду професійної діяльності, а також задоволеністю результатами самовдосконалення і самореалізації у обраному виді діяльності.

Отже, якщо розглядати ціннісні орієнтації в професійній діяльності групи працюючих студентів, то на першому місці в них стоїть забезпеченість як матеріальна, так і соціальна. Самореалізація, яка охоплює потребу в творчій і цікавій роботі, можливість для самовдосконалення і реалізації як в професійній діяльності, так і поза нею, посідає друге місце в рейтингу ціннісних орієнтацій.

Для студентів з високим рівнем професійної ідентичності важливішою є задоволеність статусом в колективі, натомість нижчими у них є прагнення до визнання високих результатів праці, до здобуття авторитету у керівництва, до більш престижної і оплачуваної професійної діяльності (табл. 1). Ці чинники не є визначальними для тих, хто сформував певну сукупність особистісно значимих цілей, цінностей та переконань, що стосуються конструктивної, творчої, самореалізованої діяльності. Такі особи знають, хто вони і чого вони хочуть, та відповідно структурують своє життя. Їм притаманне почуття довіри, стабільності, оптимізм стосовно майбутнього. Усвідомлення труднощів у трудовій діяльності не зменшує прагнення притримуватися обраного напрямку. Про це також свідчать суттєво нижчі, ніж у професійно неідентифікованих, показники фрустраційної нетолерантності та уникнення невдач.

Позитивні емоції виступають на перше місце у професійно ідентифікованих, в той час як в підгрупі працюючих на перший план висувалася більш престижна і оплачувана робота. Отже, підґрунтям успіхів у трудовій діяльності є емоційний комфорт.

Чинниками трудової соціалізації професійно ідентифікованих студентів є орієнтація на працю та орієнтація на свободу.

Таблиця 1

Виділені фактори у результатах професійно ідентифікованих досліджуваних¹⁹

<i>I фактор „Психічна стабільність”</i>	<i>II фактор „Професійність”</i>	<i>III фактор „Професійна ідентичність”</i>	<i>IV фактор „Престиж”</i>	<i>V фактор „Забезпеченість”</i>	<i>VI фактор „Кар’єра”</i>
задоволеність роботою (0,780)	професійність (0,829)	професійна ідентичність (0,768)	престиж (0,746)	матеріальна забезпеченість (0,707)	орієнтація на владу (0,741)
захищеність у соціальній сфері (0,750)	свобода вибору (0,746)	співпадіння особистих і службових інтересів (0,728)	високий статус у суспільстві (0,780)	авторитет у керівництва (0,777)	високі результати і їх визнання (0,739)
комфортність (0,739)		суб’єктивні фактори (-0,755)		лідерство (-0,714)	підвищене прагнення до статусного росту (0,875)

Орієнтованість на працю, як ціннісна спрямованість професійної діяльності, обернено корелює із потребою у престижній і високооплачуваній роботі. Орієнтованість на свободу, як прагнення до незалежності ідей та дій у праці, має кореляцію з негативним знаком щодо конформності. Непіддатливість до реального або уявного тиску групи, вміння відстояти власну позицію притаманна професійно ідентифікованим студентам.

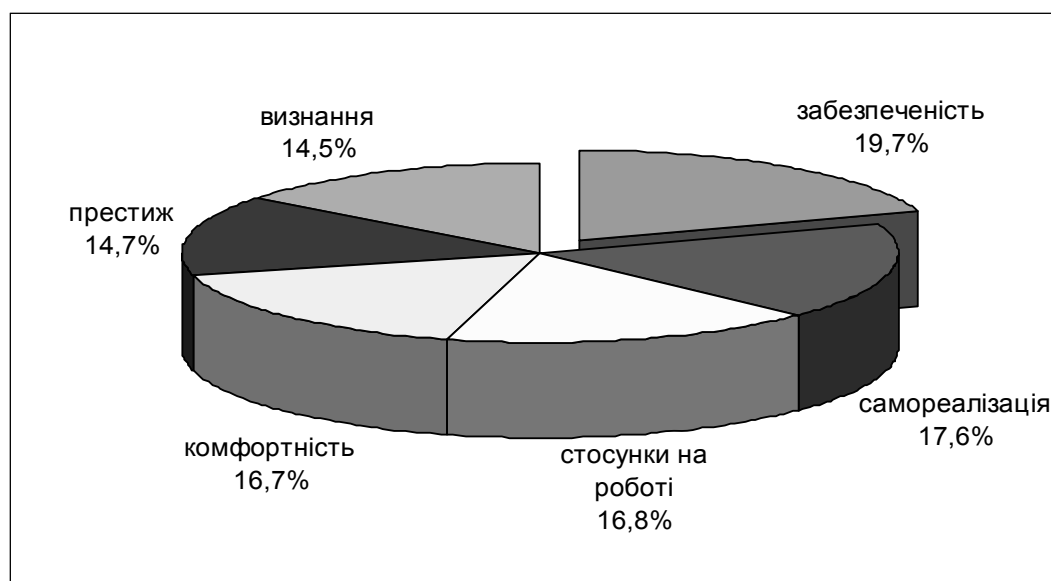
У професійно ідентифікованих студентів найважливішою є потреба в особистій комфортності і задоволеності, яка охоплює задоволеність роботою та її результатами, захищеність у соціальній сфері, психічну стабільність в трудовій і позатрудовій сферах життя (рис. 1). Можемо зробити висновок, що ці професійні цінності та потреби є доволі вагомими у структурі ціннісних орієнтацій професійно ідентифікованих студентів та виступають основними чинниками їх трудової соціалізації. Натомість, останнє місце тут посідає потреба в більш престижній та оплачуваній професійній

¹⁹ У дужках подані факторні навантаження, тобто коефіцієнти кореляції з показниками тестів.

діяльності, чого не спостерігається в досліджуваних з нижчим рівнем професійної ідентичності.

Було виявлено, що групи соціальних і матеріальних мотивів мають подвійний характер впливу на процес трудової соціалізації, будучи для одних його аспектів стимулюючим фактором, а для інших – стримуючим.

З'ясовано, що задоволеність професійною діяльністю і загалом життєвою ситуацією, яка з цією діяльністю пов'язана, є важливим показником результативності трудової соціалізації в молоді.

Мал. 1. Кругова діаграма ціннісних орієнтацій професійно ідентифікованих студентів

Якщо розглядати ціннісні орієнтації в професійній діяльності, то перше місце в студентів посідає забезпеченість як матеріальна, так і соціальна. Самореалізація в професійній і позапрофесійній діяльності стоїть на другому місці в рейтингу ціннісних орієнтацій.

Орієнтація на свободу як прагнення до незалежності ідей та дій у праці виступає чинником ефективної трудової соціалізації. Непіддатливість до реального або уявного тиску групи, вміння відстояти власну позицію притаманна професійно ідентифікованим студентам.

Висновки і перспективи. Найважливішими показниками результативності трудової соціалізації майбутнього фахівця є: сформоване соціально-професійне мислення, активність, уміння на основі наявної професійної базової підготовки адаптуватися до різних видів діяльності відповідно до вимог ринку праці й конкретного працедавця.

Отже, професійна самореалізація особистості відбувається в

ході активної трудової діяльності, де фактор вибору професії й „життя в професії” набуває особливого значення як такий, що визначає інтереси, життєві орієнтації й спосіб життя людини.

Переважно негативний вплив на результат трудової соціалізації студентів мають просоціальні, і найбільше інфантильні мотиви. У багатьох випадках домінуючий вплив на окремі етапи процесу трудової соціалізації студентів здійснюють соціальні й матеріальні мотиви, акцентуючи їх увагу на зовнішніх ознаках обраної професії, зводячи до мінімуму інтерес до її змісту. Ці фактори є основною причиною низького рівня трудової соціалізації студентів.

Незважаючи на вирішальну роль якостей особистості, результативність трудової соціалізації швидше за все не є похідною винятково від цих якостей. Трудова соціалізація може бути найбільш успішною при взаємодії чотирьох суб'єктів: безпосередньо особистості, трудового колективу, суспільства, відповідних фахівців, зокрема, вищої школи.

Загалом результативність трудової соціалізації студентів залежить від здобуття ними професійно важливих якостей і професійних компетенцій, професійної ідентичності, а також від можливостей конкретного навчального закладу і соціального середовища забезпечити кваліфіковану підготовку й потребу у фахівцях даного профілю.

Список використаних джерел

1. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. – М.: Педагогика, 1998. – 304 с.
2. Ермолаева Е. П. Преобразующие и идентификационные аспекты профессионализма // Психологический журнал. – 1997. – №4. – С. 80-87.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий. – М.: Академ. проект, 2003. – 336 с.
4. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону, 1996. – 512 с.
5. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение. – М.: Ин-тут практической психологии; Воронеж: НПО „МОДЭК”, 1996. – 256 с.
6. Смольсон М. Л. Выявление психологической готовности к овладению профессией в УПК // Вопросы психологии. – 1985. – № 5. – С. 92-93.
7. Траверсе Т. М. Психология праці: Навчально-

методичний посібник. – К: Інститут післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2004. – 116 с.

8. Фонарев А. Г. Формы становления личности в процессе ее профессионализации // Вопросы психологии. – 1997. – № 2. – С. 88-93.

9. Erikson E. H. Identity and the life cycle. – N. Y.; L., 1980. – 191 p.

The processes of professional identification are probed as component part of personality general socialization. The specific of mechanism of professional socialization and levels of individual professional differentiation appears.

The psychological problems of stimulation of labour activity and motivation of labour, problem of success, capacity and professional potential of modern worker, self-realization of personality, are subject an analysis in the different types of professional activity in modern sociocultural terms.

Key-words: professional identification, professional identity, professional socialization, professional self-determination, professional orientation.

Отримано 21.04.2009

УДК 159.923

П.В.ЛУШИН

ПРИНЦИПЫ ВЫЖИВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СИСТЕМНОГО КРИЗИСА

У статті розглядаються принципи виживання як самокерування в умовах системної кризи або переходу на прикладі переживання кризи дев'яностих років. Автор аналізує оригінальні афоризми, сконструйовані як реакція на кризові події. Серед основних принципів виживання – «безперервна перебудова» підстав власної життєдіяльності в області та засобами психологічної допомоги і освіти.